

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF A FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER

Стаття присвячена обґрунтуванню сутності і структури міжкультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови. На основі аналізу наукових праць зазначені різні погляди дослідників на міжкультурну компетентність, проте спільним є те, що ця компетентність вважається важливою професійно-особистісною характеристикою особистості. Вважаємо, що учитель іноземної мови через свою професійну специфіку повинен володіти умінням бути посередником між власною та іншомовною культурою, визначати причини порушень міжкультурної комунікації та ефективно усувати непорозуміння та конфліктні ситуації, спричинені міжкультурними відмінностями, інтолерантністю тощо. Встановлено, що у професійній діяльності учителя іноземної мови міжкультурна компетентність як вияв толерантної, ефективної і відповідальної поведінки у взаємовідносинах з представниками різних культур, мов, релігійних уподобань повинна бути умовою високого рівня його професіоналізму. Проведене дослідження сутності та структури міжкультурної компетентності, вивчення напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників з поставленої проблеми дозволило уточнити поняття «міжкультурна компетентність майбутнього учителя іноземної мови», яке ми розуміємо як інтегративну якість особистості майбутнього вчителя іноземної мови, пов'язану зі здатністю і готовністю до міжкультурного спілкування, толерантної взаємодії та життя у поліетнічному багатомовному просторі, а також з оволодінням системою знань, умінь і навичок міжкультурної спрямованості (міжкультурною складовою частиною іншомовної компетенції), що забезпечить здійснення ефективної професійної діяльності згідно з вимогами сучасної полікультурної освіти.

Ключові слова: компетентність, міжкультурна компетентність, полікультурна освіта, майбутній учитель іноземної мови,

міжкультурна компетентність майбутнього учителя іноземної мови.

The article is devoted to substantiation of the essence and structure of intercultural competence of the future foreign language teacher. Based on the analysis of scientific works, were noted different views of researchers on intercultural competence, but it is common that this competence is considered an important professional and personal characteristic of the individual. We consider that a foreign language teacher, must have the ability to act as a mediator between one's own and a foreign language culture, to identify the causes of intercultural communication violations and effectively eliminate misunderstandings and conflict situations caused by intercultural differences, intolerance, etc. It is established that in the professional activity of a foreign language teacher intercultural competence, as a manifestation of tolerant, effective and responsible behavior in relations with representatives of different cultures, languages and religious preferences, should be a condition for a high level of his professionalism. The study of the essence and structure of intercultural competence, study of the experience of domestic and foreign researchers on the problem gave the opportunity to clarify the concept of "intercultural competence of a future foreign language teacher", which we understand as an integrative quality of personality of a future foreign language teacher, related to: ability and readiness for intercultural communication, tolerant interaction and coexistence in multiethnic multilingual space, mastering the system of knowledge, skills and skills of intercultural orientation, in particular, the intercultural component of foreign language competence, which will ensure the implementation of effective professional activity in accordance with the requirements of modern multicultural education.

Key words: competence, intercultural competence, multicultural education, a future foreign language teacher, intercultural competence of the future foreign language teacher.

УДК 37.091.12.011.3-051:811.111-047.22
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-13>

Коврей Д.Й.,

аспірант кафедри педагогіки
дошкільної та початкової освіти
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Глобалізаційні процеси, інтеграція України у світове співтовариство та інтенсивний розвиток міжнародних відносин відчутно підвищили інтерес до вивчення іноземних мов. Відбувається перехід від виховання громадянина певної країни до виховання громадянина світу, що актуалізує необхідність усебічного дослідження аспектів спілкування між представниками різних культур і наукового пошуку умов та засобів формування відповідних умінь та навичок [9, с. 19].

Учитель іноземної мови повинен володіти умінням бути посередником між власною та іншомовною культурою, визначати причини порушень міжкультурної комунікації та ефективно усувати непорозуміння та конфліктні ситуації, викликані міжкультурними відмінностями, інтолерантністю

тощо. Все це зумовлює необхідність набуття майбутнім учителем іноземної мови відповідного рівня міжкультурної компетентності, суть і структура якої є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми формування різноманітних компетентностей майбутнього фахівця присвячено роботи таких вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Байденка, Н. Бібік, А. Вербицького, І. Зимньої, В. Лугового, О. Овчарук, Дж. Равена, І. Родигіної, О. Савченко, С.О. Сисоєвої, А.В. Хуторського, С.В. Яблокова та інших. Міжкультурну компетентність з-поміж інших компетентностей виокремлено та схарактеризовано у дослідженнях Т. Атрощенко, С. Беннета, М. Байрема, О. Гриви, О. Гуренко, В. Заслуженюка, В. Кеміня, І. Ключковської, І. Козубовської, Н. Микитенко, М.М. Моцар, Н. Ничкало,

Л. Пуховської, О.П. Садохіна, Ю. Яценко та інших. Однак у вітчизняній педагогічній науці відсутній детальний аналіз міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, яка є однією зі складових їхньої професійної компетентності, відповідно до запитів сучасного багатомовного і глобалізованого суспільства та полікультурної освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі аналізу окреслених публікацій було встановлено, що у професійній діяльності учителя іноземної мови міжкультурна компетентність як вияв ефективної і відповідальної поведінки у взаємовідносинах з представниками різних культур має бути умовою високого рівня його професіоналізму. Погоджуємося з С.В. Яблоковим, що потужні інтеграційні процеси, які відбуваються в соціально-політичній, економічній, культурній, освітній сферах більшості країн, змінюють мовний ландшафт суспільства, посилюють необхідність оволодіння іноземними мовами та знання культурних особливостей інших країн, спонукають до змін в іншомовній освіті на засадах міжкультурного, інтеркультурного навчання та виховання [15, с. 7]. Саме тому вважаємо необхідним дослідження суті і структури міжкультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови, яка набуває значущості в умовах глобалізації, мультикультуралізму, полікультурності як головних світових тенденцій, що впливають на суспільство загалом і на освіту зокрема.

Мета статті полягає у тому, щоб теоретично обґрунтувати сутність і структуру міжкультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою сучасної вищої школи визначається навчання й виховання людини, здатної до культурного творення та продуктивного діалогу з соціумом, спеціаліста, який володіє необхідними для здійснення професійного обов'язку знаннями, вміннями й навичками, тобто до успішного вирішення професійних завдань, що дає змогу бути обізнаним у справах певної галузі, кваліфіковано вирішувати питання сфери своєї професійної діяльності [3, с. 5]. Здійснюючи професійну діяльність в умовах полікультурного середовища, фахівець, який володіє іноземною мовою, має безпосередню можливість взаємодіяти, налагоджувати контакти, спілкуватися з представниками різних національностей, не маючи мовного бар'єру, тобто сучасному суспільству потрібен учитель іноземної мови, який у процесі фахового становлення у вищій школі оволодів відповідним рівнем міжкультурної компетентності.

Для кращого розуміння природи міжкультурної компетентності вважаємо за доцільне розглянути поняття «компетентність» та «культура».

Згідно з вимогами компетентнісного підходу одним із головних завдань професійної освіти

є формування ключових компетентностей, які необхідні для будь-якої професійної діяльності, серед яких, на думку експертів Ради Європи, значущими є ключові компетентності, які повинні набути сучасні випускники вищих навчальних закладів освіти. Це такі компетентності: соціальні (участь у прийнятті спільних рішень, функціонуванні та покращенні демократичних інститутів, урегулювання конфліктів ненасильницьким шляхом), комунікативні (толерантність, уміння спілкуватися), міжкультурні (розуміння відмінностей, розуміння один одного, здатність жити з людьми різних культур, мов, релігій), інформаційні (володіння комп'ютерною грамотністю, здатність оволодіти новими технологіями у професійній галузі), навчальні (здатність навчатися протягом усього життя, що є основою безперервної професійної освіти) [5].

Компетентнісний підхід, як вважають автори монографії «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» дозволяє перейти у професійній освіті від її орієнтації на відтворення знань до їх застосування у кращій формі, прибрати диктат об'єкта (предмета) праці, покласти в основу стратегії освіти підвищення гнучкості її форм і методів для збільшення можливостей працевлаштування випускників вищих навчальних закладів і їх здатності виконувати розширений обсяг функцій і завдань, забезпечити пріоритет міждисциплінарних вимог стосовно результату освітнього процесу, пов'язати мету освіти майбутніх фахівців із ситуаціями їх самореалізації у світі професійної праці, орієнтувати людську діяльність на нескінченну розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [6, с. 11].

Що стосується феномену компетентності, то сьогодні існує багато різноаспектних визначень, зокрема деякі науковці користуються терміном «компетенція». Розглянемо визначення, які є актуальними в рамках нашого дослідження.

Як слушно зауважує С.В. Яблоков, у формуванні особистості педагога є два головних аспекти – професійний і культурний. Вищий навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість, а культура є підґрунтям формування особистості викладача, який здатний виховувати особистість. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно та широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство і вища школа [15, с. 22].

За визначенням Л.О. Філатової, компетентність – це особистісна якість, готовність тих, хто навчається, до використання засвоєних знань, навчальних умінь і навичок, а також способів діяльності в житті для розв'язання практичних і теоретичних завдань [14, с. 10]. Н.П. Тропіна характеризує поняття «компетентність» як інтегративний

особистісний ресурс, що охоплює інтелект, загальний світогляд, систему міжособистісних відносин, спеціальні професійні знання, а також потенціал особистісного розвитку [13, с. 39].

Основа професійно-педагогічної діяльності, як стверджує Н.В. Кузьміна, складається із таких п'яти видів компетентності: спеціальна й професійна компетентність у галузі тієї дисципліни, що викладається; методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь, навичок учнів; соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування; диференційно-психологічна компетентність у галузі мотивів, здібностей учнів; аутопсихологічна компетентність у галузі гідності і недоликів власної діяльності й особистості [7, с. 32].

Вважаємо за необхідне врахувати, що в основі поняття міжкультурної компетентності лежить термін «культура». Адже з позиції культурологічного підходу освіта, за визначенням С.О. Сисоєвої – це соціокультурна система, яка забезпечує культурне наслідування (трансляцію культурних норм, цінностей, ідей), розвиток людської індивідуальності, підготовку людини до успішного існування в соціумі, власній культурі, полікультурному середовищі. Культурологічна парадигма, як вважає дослідниця, набуває неабиякого значення для виховання в підростаючого покоління толерантної поведінки в полікультурному та міжкультурному середовищі, поваги до інших [11, с. 7].

Український педагогічний словник визначає культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас культуру розуміють як рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю [2, с. 182]. Тому слушною є думка І.А. Зязюна, що у контексті культурологічного підходу доцільно спрямовувати зміст сучасної професійної підготовки на активне й творче оволодіння особистістю базовими культурними цінностями, народними традиціями, культурними формами взаємодії, співробітництва, способами і методами мистецької діяльності, що ґрунтується на колективному й особистісному культурному досвіді, стилі діяльності тощо [4, с. 37].

Погоджуємося з М.М. Моцар, що для адекватного сприйняття іншомовної культури необхідно розуміти, що за кожною національною мовою є національно-культурна специфіка образу світу, що складається з елементів та явищ, притаманних і

невід'ємних для певного народу, і це передбачає знайомство з поглядами, оцінками й досвідом іншої культурної спільноти [9, с. 83].

Формування міжкультурної компетентності передбачає взаємодію двох культур у таких напрямках: знайомство з культурою країни, мова якої вивчається, через саму іноземну мову і засвоєння моделі поведінки носіїв іншомовної культури, вплив іноземної мови та іншомовної культури на розвиток рідної мови і модель поведінки у рамках рідної культури, розвиток особистості під впливом двох культур. У процесі оволодіння іноземною мовою студенти засвоюють матеріал, який демонструє функціонування мови у природному середовищі, мовленнєву й немовленнєву поведінку носіїв мови у різних ситуаціях спілкування і розкриває особливості поведінки, пов'язані з народними звичаями, традиціями, соціальною структурою суспільства, етнічною належністю [12, с. 56].

Термін «міжкультурна компетентність» починає широко застосовуватися у науковому обігу на початку 70-х років минулого століття під час вивчення особливостей міжкультурної комунікації.

Д. Мацумото у книзі «Психологія і культура» розкриває 52 фактори, які характеризують міжкультурну компетентність, більшість з яких стосується особистісних характеристик індивіда [8]. Це такі фактори, що безпосередньо стосуються вмінь індивіда в процесі міжкультурної комунікації. Такими факторами є здатність пристосовуватися до різних культур, діяти в різних суспільних системах, налагоджувати міжособистісні відносини, усвідомлення значення культурних відмінностей, відсутність етноцентризму, культурна емпатія.

У рамках нашого дослідження актуальною вважаємо думку О. Леонтович, згідно з якою міжкультурна компетентність є цілісним конгломератом трьох складників – мовного, комунікативного та культурного. Вона не є простою сумою засвоєних знань, які особистість використовує в міжкультурній комунікації, а передбачає наявність вмінь, які дозволяють адекватно сприйняти комунікативну ситуацію, співвіднести інтенції з вибором невербальних і вербальних засобів, втілити в життя комунікативний намір і верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотного зв'язку [12, с. 50].

Ґрунтовним вважаємо дослідження міжкультурної компетентності О.П. Садохіним. Науковець визначає міжкультурну компетентність як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь і навичок, за допомогою яких особистість здатна правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, знаходити адекватні моделі поведінки та досягати взаєморозуміння, злагоди, ефективності спільної діяльності. О.П. Садохін представив розмежування міжкультурної компетентності у західній антропології. Цю компетент-

ність слід розглядати як здатність сформувати в собі іншу культурну ідентичність, що передбачає знання цінностей, норм, стандартів поведінки іншої культури, і як здатність досягти успіху в процесі міжкультурної комунікації [10, с. 133].

Що стосується структури міжкультурної компетентності, то її найкраще, на нашу думку, визначив М. Байрем. Автор виділяє такі компоненти: здатність долати непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії, здатність пояснювати помилки міжкультурної взаємодії, бажання та готовність відкривати нове, здатність отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх, проникати в іншомовну культуру, здатність встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою, а також, приймаючи специфіку чужої культури, критично оцінювати свою, допитливість та відкритість у спілкуванні з іншими індивідами, готовність приймати інші думки, здатність визначати рівень етноцентризму, здатність до подолання етноцентричних установок та забобів [17, с. 15].

Аналізуючи сутність та складові частини міжкультурної компетентності, С. Беннет робить цікаві висновки. За його словами, мова є в центрі культури і пізнавальної здатності, ефективність мультикультурного спілкування людей можна удосконалити шляхом розвитку культурної обізнаності, а саме завдяки здатності бачити культурні відмінності у власних сприйняттях. Існують певні типи людської поведінки, які переступають фахові бар'єри. Категорії існування різних культур в одному суспільстві є достатньо підтвердженими статистично для того, щоб бути ідентифікованими, визначеними і стати аспектом вивчення. Індивіди можуть утримувати психологічний баланс між гордістю за свою культуру та повагою до відмінних від їхньої культур [16, с. 294].

Поділяємо думку, І.С. Бахова, що однією із особливостей міжкультурної компетентності майбутнього перекладача є те, що її формування починається не з нуля, а навчання нової мови і культури відбувається на базі рідної культури, проте це не означає, що процес навчання повинен повторювати шлях соціалізації носіїв мови. Потрібно збагачувати культурну компетенцію студента, перетворюючи її на міжкультурну компетентність [1]. Така думка поширюється і на майбутнього вчителя іноземної мови через спільну траєкторію фахової підготовки.

Проведений аналіз сутності та структури міжкультурної компетентності й дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників з поставленої проблеми дозволяють уточнити поняття «міжкультурна компетентність майбутнього учителя іноземної мови», яке ми розуміємо як інтегративну якість особистості майбутнього вчителя іноземної мови, пов'язану зі здатністю і готовністю до міжкультурного спілкування, толерантної взаємодії та життя

у поліетнічному багатомовному просторі, з оволодінням системою знань, умінь і навичок міжкультурної спрямованості, що забезпечить здійснення ефективної професійної діяльності згідно з вимогами сучасної полікультурної освіти.

Висновки. Під час проведеного теоретичного дослідження виявлено сутність і своєрідність структури міжкультурної компетентності, яку справедливо вважаємо однією зі складових частин професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Саме носії іноземних мов комунікують і взаємодіють з представниками різних етнічних спільнот і саме тому вони повинні володіти умінням бути посередниками між власною та іншомовною культурою, визначати причини порушень міжкультурної комунікації та ефективно усувати непорозуміння та конфліктні ситуації, викликані міжкультурними відмінностями. У подальших дослідженнях ми розглянемо специфіку формування міжкультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови у процесі фахової підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бахов І.С. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. акад. внутр. справ; Київ, 2011. 254 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С.Ю. Ніколаєва ; пер. О.М. Шерстюк. Київ : Ленвіт, 2003. 261 с.
4. Зязюн І.А. Освітній простір культури в педагогічній теорії. *Kstafcene zawodowe: pedagogika i psihologia. Професійна освіта: педагогіка і психологія* : пол.-укр. журнал. 2005. Вип. 7. С. 35–46.
5. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : Стенограмма обсуждения доклада А.В. Хуторского в РАО. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423-1.htm>.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : монографія / ред. О.В. Овчарук. Київ : К. І. С., 2004. 112 с.
7. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 119 с.
8. Мацумото Д. Психология и культура. 12-е издание, 2003. URL: http://krotov.info/lib_sec/13_m/maz/umoto_0.htm.
9. Моцар М.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 313 с.
10. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Журнал социологии и социальной антропологии*, 2007. № 1. С. 125–139.
11. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

12. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам : базовый курс лекций. Москва : Просвещение, 2002. 239 с.

13. Тропина Н.П. Учебный социолингвистический словарь-справочник. Херсон : Гринь Д.С., 2013. 150 с.

14. Филатова Л.О. Компетентностный подход к построению содержания обучения как фактор развития преемственности школьного и вузовского образования. *Дополнительное образование*. 2005. № 7. С. 9–11.

15. Яблоков С.В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 298 с.

16. Bennett Christine I. Comprehensive multicultural education: theory and practice. Boston : Allyn and Bacon, 1990. 413 p.

17. Byram M., Zarate G. Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching. Clevedon, Philadelphia, 1991. 219 p.